

Az önigazgatás apostola

Előszó Yvon Bourdet

Lukács Györggyel készített interjújához

Yvon Bourdet (1920–2005) egyik legjelentősebb híve, aktivistája, történésze, teoretikusa és szociológusa volt a munkástanácsok és a munkásönigazgatás intézményének. Albussac párszáz lelkes falu a Francia-középhegységben; Bourdet, szegényparaszti szülők gyermekeként, ebben az akkor még oksztán nyelvű kisközségben született. Pályaválasztásában alighanem a gyermekkori trauma is közrejátszott. A III. Köztársaság általános iskolájában, a két világháború közt, még szigorúan tiltották az oksztán anyanyelvű kisdíákoknak, hogy akárcsak egymás között is ezen a mélyen lenézett – és hivatalosan dialektusnak deklarált – nyelven beszéljenek, sőt, ha nem fogadtak szót, keményen meg is büntették őket. A trauma¹ Bourdet egész életére rányomta bélyegét, nyilván ez tette olyan érzékennyé a politikai egyenlőség, a mássággal kapcsolatos szabadságjogok meg a nemzeti kisebbségek problémái iránt.

Bourdet-t, a tehetséges parasztgyereket – meglehet, a helyi tanító vagy plébános ajánlására – a szülők – más lehetőségük nem lévén – papszemináriumba küldik. Bourdet a háború után otthagyja ugyan a szemináriumot (a lyoni egyetemen irodalomból és filozófiából szerez diplomát), de mintha a nyugtalan kételkedést, az „örök” racionalitás utáni vágyakozást, a mozgalomba vetett „hitet”, sőt, talán a Párt „szentségének” elutasítását is a szemináriumból hozta volna, ahogyan onnan hozhatta azt a mély meggyőződést is, hogy az erkölcsi alapelveket nem lehet alárendelni sem a Párt, sem a mozgalom pillanatnyi érdekeinek. Végezetül ezzel függhet össze az is, hogy Bourdet a politikai aktivizmust mindig is valamiféle apostoli küldetésnek tekintette.

Míg a német megszállás alatt egy katolikus partizáncsoport tagjaként vesz részt a Corrèze megyei ellenállásban, az ötvenes években

már a baloldalhoz vonzódik. Bourdet azonban, sok más értelmiségivel ellentétben, ellen tudott állni a kommunista párt akkortájt igen erős vonzásának, meglehet, azért is, mert – egyfajta „tekintélyellenes” marxizmus híveként – sohase fogadta el a „demokratikus centralizmust” meg a leninizmus alapvető téziseit. Politikailag valahol középen állhatott az FKP és a francia szocialista párt között: míg 1954-től 1958-ig a Castoriadis és Lefort által alapított *Socialisme ou Barbarie* csoport, 1960 és 1965 között a Parti Socialiste Unifié (PSU) aktivistája. A politikai tevékenység során rengeteg keserűség, frusztráció, csalódás halmozódhatott fel benne, nem csoda, hogy a *Milyen ábrándokat kerget egy politikai aktivista?* című szociológiai elemzésében a mozgalmárt a szélhámossal állítja párhuzamba.²

Évekig gimnáziumi tanár (előbb Amiens-ben, majd a Párizs melletti Vanves-ban), de 1964-től a CNRS-nek lesz szociológusa és kutatásvezetője, ahol – Raymond Aron biztatására – az ausztromarxisták írásaira specializálódik (Rudolf Hilferding, Max Adler és Otto Bauer munkásságát ő ismerteti meg a franciákkal). Bourdet-nak talán a 60-as–70-es évekre esik a legtermékenyebb korszaka. Ekkor írta fő műveit; ezek közül a Lukácsnak szentelt kismonográfiája,³ valamint az öngazgatás kérdéseit elemző négy könyve⁴ a legjelentősebb. Ebben a két évtizedben olyan nívós és a korabeli francia kommunista párt dogmatizmusától távol álló baloldali folyóiratok munkatársa és szerkesztője, mint a *Socialisme ou Barbarie*, az *Arguments*, a *L'homme et la société* vagy az *Autogestion et Socialisme*, és közben olyan hírességekkel áll kapcsolatban, mint Jean Duvignaud, Pierre Naville, Henri Lefebvre vagy Daniel Guérin.

Bár a marxizmus meg a munkásmozgalom történetében is ott-honosan mozgott, Yvon Bourdet-t kutatóként is és aktivistaként is leginkább az öngazgatás kérdései foglalkoztatták. Rendkívül eredeti elképzelései voltak az öngazgatásról, és ebbe az ő alapvetően marxista ihletésű teóriájába az ausztromarxizmus meg a munkaszociológia eredményeit is beledolgozta. Bourdet nem a kisebb-nagyobb termelési egységek szintjén gondolkodott az öngazgatásról, ő ezt a modellt a társadalom egészére is kivetítette, általánosította. Nem csoda, hogy az öngazgatás kifejezésen Bourdet a termelési egységek autonómiája mellett az etnikai kisebbségek önrendelkezését is érti. Ezért jut el – az oksztán talvera fogalmából kiindulva⁵ – az „öngazgatási tér” teóriájához (ez egyben 1978-ban közreadott utolsó könyvének is címe); olyan társadalmi és politikai struktúrát ért a kifejezésen, amelyben egyetlen helyszínnek sincsenek kiváltságos jogai a többi helyszínnel

szemben. Bourdet azonban az itt vázolt elmélet alaposabb kidolgozásával adósunk maradt.

1985-ös nyugdíjaztatásakor – és döntésében a kutató frusztrációi éppúgy szerepet játszhattak, mint az aktivista elfásulása és kiábrándultsága – a tudományos életből is meg a politikai életből is visszavonult. Az 1980-as évek első felében alig írt, élete utolsó húsz évében pedig már nem is hallatott magáról. Jellemző, hogy a *Le Monde*-on kívül egyetlen napilap vagy folyóirat sem emlékezett meg 2005. március 11-én bekövetkezett haláláról.⁶

*

Bourdet-ban, 1968 után, nem is annyira a *Történelem és osztálytudat*, mint inkább az ausztromarxisták műveinek tanulmányozása keltette fel az érdeklődést Lukács György életműve iránt. Elsősorban nem az általa ortodoxnak – sőt, nemegyszer „zavarosnak” – tartott filozófus és nem is Lukács esztétikai munkássága érdekelte, hanem a történelem tanúja. Utóvégre Lukács az első világháború után csaknem tíz évet töltött a „vörös” Bécsben. Úgy gondolta, ha Lukács segíteni nem is segítheti az ausztromarxisták megértésében, néhány ismeretlen történelmi tényről talán megtudhat tőle. Váltakak pár levelet is, de Bourdet ekkor még nem gondolja, hogy a levélváltás mélyebb dialógusnak is lehet a kezdete.

Az 1960-as évek végén, a 70-es évek elején azonban Bourdet-nak olyan érzése volt, mintha a magyar politikai vezetés rugalmasabb volna az értelmiséggel szemben. Bourdet szemében már az is jele volt ennek az engedékenységnek, hogy Lukács György 1970 októberében interjút adhatott az akkor még O. R. T. F.-nek nevezett francia állami televíziónak.⁷ Bourdet úgy értékelte az interjút, hogy Lukács szabadon beszélhetett, és hogy az interjúban visszakanyarodott gondolatrendszerének forrásához. Ekkor ötlött fel benne, hogy ő is mikrofonvégre kapja a *Történelem és osztálytudat* „újra megtalált” szerzőjét (utóvégre a francia tévé riporterének alkalmazkodnia kellett a nagyközönség tájékozottságához és érdeklődéséhez). Bourdet csak Budapestre érkezte után tudja meg, hogy a filozófus súlyos beteg. De, minthogy az interjút már hónapokkal korábban megbeszélték, Lukács környezete nem mondja le a találkozózt, meglehet azért sem, hogy olyan látszatot keltsenek Lukács előtt, hogy állapota stabil, és egyelőre nincs mitől tartania.

„Épp akkortájt ünnepelték nyolcvanhatodik születésnapját – írja Bourdet az általa közreadott interjú bevezetőjében –, és környezete

meggyőzte, hogy a tavasz elején egy kis levegőváltás nem volna rossz hatással az egészségére. Az itt közölt beszélgetésnek tehát az a Budapest közelében levő erdei vadászház volt a helyszíne, amely a párt vezetőinek, illetve a kormány külföldi meghívottjainak volt fenntartva. Amikor megérkeztem, Lukács épp napi sétájából tért vissza, mostohafia, Jánossy Lajos társaságában. Szakasztott olyan volt, mint amilyenek a fényképek, a televízióban látottak, valamint a *Varázshegy* Naphtájának leírása alapján elképzeltem, talán csak egy különbséggel: nem rideg, távolságtartó, barátságtalan öregúr, hanem kedves és előzékeny ember állt előttem. Mivel betegsége amúgy is gyógyíthatatlan volt, azt tanácsolták, a világért se feledkezsem meg az ilyenkor szokásos ajándékról, hoztam is neki egy doboz szivart. Lukács nagyon megörült a figyelmességnek, és amikor elváltunk, azt hiszem, hazudnék [...], ha nem vallanám be őszintén, én is valamiféle barátságot, ha nem szeretetet éreztem iránta.”⁸

Bourdet csak hazatérte után tudja meg, hogy Lukács állapota a vártnál gyorsabban romlott, és feltehetően az általa 1971. április 16-án készített interjú az egyik utolsó a filozófus életében. Az interjúból Bourdet még ugyanabban az évben viszonylag hosszú részleteket közölt a *L'homme et la société* című folyóirat 20. (április–május–júniusi), valamint az *Autogestion et Socialisme* című folyóirat 16–17. számában, a teljes szöveget pedig a *Figures de Lukacs* című 1972-es könyvének függelékében jelentette meg (az alábbiakban ezt a szöveget adjuk közre magyar fordításban⁹). Pár hónappal a két folyóirat-közlés után Jánossy Lajos – felső utasításra? – furcsa nyilatkozatot adott közre a *Le Monde* 1971. szeptember 4-i számában; Jánossy a nyilatkozatban – Bourdet nevének említése nélkül – tagadja, hogy Lukács György halála előtt „nyugatiaknak” bármiféle „interjút” adott volna, mindössze „barátságosan elbeszélgetett velük, abban a hiszemben méghozzá, hogy beszélgetőpartnere a mondottakat nem fogja publikálni”. Lehetséges (a brezsnyevi időkben vagyunk), hogy interjú közben környezete figyelmeztette Lukácsot, nagyobb óvatosságra intve a filozófust? Akárhogyan is, olyan érzésünk van, mintha az interjú második felében vagy utolsó harmadában Lukács sokkal körültekintőbben fogalmazna ...

Az incidensre Bourdet következőképpen reagált *Figures de Lukacs* című könyvében: „Az interjú közben minderről egyetlen egyszer sem volt szó, és maga Lukács sem kért fel arra, hogy a hangfelvételt tartsam titokban. És még ha van is valamennyi különbség aközött, ahogy valaki előírja, miképpen is kell beszélni az általa korábban mondottakról,

meg aközött, amit magánbeszélgetés közben szabadon mond, semmi okunk több jelentőséget tulajdonítani a hivatalos kijelentéseknek, mint a vallomásnak. Mindenesetre, az ember inkább az utóbbit tartja hitelesnek [...].”¹⁰

Jegyzetek

- ¹ Vö.: Yvon Bourdet: *L'éloge du patois ou l'itinéraire d'un occitan*. Éditions Galilée, 1977.
- ² *Qu'est-ce qui fait courir le militant ?* Paris, Stock, 1976.
- ³ *Figures de Lukacs*. Paris, Éditions Anthropos, 1972.
- ⁴ *La Délivrance de Prométhée. Pour une théorie politique de l'autogestion*. Paris, Anthropos, 1970; *Pour l'autogestion*. Paris, Anthropos, 1974; *L'Espace de l'autogestion*. Paris, Éditions Galilée, 1978. A három mű mellett az öngazgatásról szóló és Alain Guillermmel együtt jegyzett népszerűsítő munkája is említést érdemel: *L'Autogestion*. Paris, Seghers, coll. „Clefs”, 1975.
- ⁵ Az okszitán szónak 'a termőföld peremén parlagon hagyott és ezért szabadon hasznosítható földszáv' a jelentése.
- ⁶ L. Olivier Corpet cikkét (*Le Monde* 2005. március 17.). Yvon Bourdet archívumát az Institut Mémoires de l'Édition Contemporaine-re (IMEC) hagyta. Lásd: <http://www.imec-archives.com/fonds/bourdet-yvon/> Feltehetően a Lukács Györggyel váltott néhány levél, valamint az itt közölt interjú hanganyaga is ebben az archívumban található.
- ⁷ Az interjút, amit François Bondy készített, a francia állami televízió „György Lukacs [sic], philosophe marxiste” címen 1970. október 13-án sugározta „Un certain regard” c. sorozatában. Az 59:05 perces, franciául készült interjú CPF86655619 számon van nyilvántartva az INA (*Institut National de l'Audiovisuel*) katalógusában. A beszélgetés francia nyelvű leiratát lásd az alábbi linken: http://real.ms.mtak.hu/22055/1/Lukacs_kez_57_638.pdf
- ⁸ *Figures de Lukacs* (1972): i. m. 168–169.
- ⁹ Az interjú, amelyből 1971-es évfolyamában az *Új Látóhatár* (1971/4., 374–377. o.) is közölt pár rövid részletet, teljes terjedelmében most először jelenik meg magyar nyelven. Az *Új Látóhatár*-ban közreadott rövid szemelvényt Zsigmond Endre fordította.
- ¹⁰ *Figures de Lukacs* (1972): i. m. 172.
- ¹¹ *Il gesuita della rivoluzione*. Milano, SugarCo Edizioni, 1972.